

Тимечко І.Р.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, докторант
ДУ «Інститут регіональних досліджень
ім. М.І. Долишнього НАН України»

ВПЛИВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО РИНКУ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У статті розкрито сутність транскордонного ринку, транскордонного ринку послуг та транскордонного ринку товарів. Досліджено особливості зайнятості мешканців прикордоння на транскордонному ринку послуг України з ЄС. Запропоновано зовнішню торгівлю товарами в межах транскордонного ринку товарів розділити на формальну, неформальну, нелегальну (контрабанда), електронну торгівлю. Виявлено чинники, що сприяють чи стримують неформальну зайнятість на транскордонних ринках товарів.

Ключові слова: транскордонний ринок, територіальна громада, жителі, транскордонний ринок послуг, транскордонний ринок товарів.

Вступ. Виникнення постіндустріального суспільства несе із собою нову хвилю змін. Ця нова парадигма заснована на необмеженості ресурсів, творчому потенціалі людини. Щороку кількість українських студентів у Польщі зростає, там навчається майже 58 тис. іноземних студентів, у тому числі 30 тис. українців [1], які є найчисельнішою групою студентів-іноземців.

Аналіз останніх наукових досліджень. Розвиток транскордонного ринку характеризується відмінністю розміру заробітних плат у транскордонному просторі. Е. Лібанова вказує, що найбільша кількість мігрантів зосереджена на Заході України – 10,8%, в інших чотирьох регіонах їхня частка становить 1-1,9%, а 63% українців за кордоном працюють понаднормово; у середньому трудовий мігрант заробляє 930 доларів, найменша зарплата в Польщі – 600 доларів [2]. Середня зарплата в Україні в лютому 2018 р. становила близько 300 доларів, у Польщі – близько 1 300 доларів [3].

За даними різних опитувань, заробітки трудових мігрантів за кордоном у три-чотири рази вищі за середню заробітну плату в Україні. Зароблені під час трудової міграції кошти спрямовуються переважно на споживання, що сприяє поліпшенню якості життя сімей мігрантів, скороченню бідності, а також стимулює розвиток економіки завдяки підвищенню платоспроможного попиту. Згідно з результатами дослідження фінансових надходжень, пов'язаних із міграцією, та їхнього впливу на розвиток України, проведеного МОМ у 2014-2015 р., перекази мігрантів в Україну становлять майже половину бюджету домогосподарств, які мають у своєму складі довгострокових трудових мігрантів, і 60% бюджету тих, члени яких практикують короткострокову трудову міграцію [4].

За даними цього ж дослідження, майже кожен п'ятий довгостроковий мігрант висловив інвестиційні

наміри, віддаючи перевагу інвестиціям у свої місцеві громади в Україні та в такі сектори, як будівництво, туризм і роздрібна торгівля.

Процес розуміння транскордонного ринку є невід'ємним від практичних дій щодо його формування та функціонування. Важливо виявити та обґрунтувати появу загальних сенсів окремих суб'єктивних значень. Учасники транскордонного ринку незалежно один від одного здійснюють типові дії – однакові або схожі поведінкові акти відносно одних і тих самих об'єктів в часі та просторі, які формують загальний досвід учасників транскордонного ринку. Загальний досвід, що виникає зі структурної, інституційної та культурної подібності їх ринкових ситуацій, отримує додаткові підстави під впливом взаємного спостереження суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, що, своєю чергою, підкріплюється безпосередніми взаємодіями людей, прискорює обмін інформацією і поширення думок, які поділяє більшість учасників ринку.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей впливу функціонування транскордонного ринку на життєдіяльність громади.

Викладення основного матеріалу. Транскордонний ринок – це взаємопов'язані регіональні ринки товарів, послуг, капіталів тощо в межах транскордонного регіону, яким користуються його населення та суб'єкти господарювання для задоволення власних потреб і потреб місцевих ринків. На активізацію взаємодії жителів територіальних громад через транскордонні ринки вплинуло те, що українські домогосподарства за часів війни та падіння курсу гривні збідніли на 41% у 2015 р. та на 18,5% – у 2016 р. Особливо трагічна «успадкована» бідність, коли діти за однакових здібностей мають набагато менше шансів самореалізуватися, ніж їхні однолітки, що народилися у сім'ях із

достатком. Водночас формується стереотип поведінки, що негативно впливає на функціонування та розвиток економіки: орієнтація господарської діяльності людей на виживання, а не на розвиток і накопичення. Свідомість людей націлена на задоволення базових потреб, а інші види потреб поза увагою; відсутність усвідомлення зв'язку між економічними витратами та результатами, оскільки значна частина людей не може підняти свій рівень життя, як би не намагалися це зробити, що призвело до думки «справедлива діяльність не дає результатів»; опортунізм, порушення правових та моральних норм у бідних країнах є одним із небагатьох способів збагачення; близорукість – люди не дивляться далеко в майбутнє, тобто не приймають важливі рішення у довготерміновій перспективі; ігнорування бідних людей.

У процесі візової лібералізації з ЄС процедури оформлення віз для українців поступово спрощувалися, кількість шенгенських віз, виданих громадянам України, зростала. Якщо в 2010 р. українці отримали 1,28 млн. шенгенських віз, то в 2013 р. – уже 1,56 млн. Причому 38,6% цих віз були багаторазовими [5]. У 2015 р. – 56,8%, що частково пояснюється перше за десятиліття зменшення кількості оформлених шенгенських віз – українцям видано 1,35 млн. шенгенських віз упродовж 2014 р., 1,19 млн. – у 2015 р [6]. Ще одна причина скорочення чисельності віз – ріст кількості відмов. У 2010 р. частка відмов становила 3,83%, проте в 2013 р. скоротилася до 1,85%. В умовах війни вона знову почала зростати: 1,97% – у 2014 р., 3,4% – у 2015 р.

Інтенсифікації транскордонної мобільності українців у напрямку ЄС сприяють угоди про малий прикордонний рух, укладені з Угорщиною у 2007 р., Польщею та Словаччиною – у 2008 р., Румунією – у 2014 р. Завдяки ним громадяни, які проживають у прикордонній смузі, можуть без віз подорожувати до сусідніх держав, заглиблюючись на їх територію на відстань від 30 км (Польща) до 50 км (інші сусідні держави). Наприклад, згідно з даними опитувань міжнародних пасажирів, мешканцями 30-кілометрової прикордонної зони здійснюється до 65% перетинів кордону з Польщею [7].

Абсолютна більшість українців, які їздили на роботу до Польщі (77%), заявили, що переважно виконували фізичну роботу, 16% – працювали у сфері послуг, 3% – отримали роботу, пов'язану з інтелектуальною діяльністю, та лише 1% працювали на керівних посадах [8]. 34% працювали в Польщі на сільськогосподарських роботах, 32% – у будівництві, ремонтних роботах, 8% – виконували роботу по дому, 7% – працювали в ресторанному бізнесі, 5% – у готелях, 4% – доглядали за людьми похилого віку, інвалідами, іншими видами діяльності займалися 3%, працювали у сфері послуг менш 3% опитаних [8]. За даними цього ж дослідження, із загальної суми грошових переказів мігрантів у 2014 р. на споживання витрачено близько 40%. Близько 20% переказів інвестувалися, передусім у жит-

лове будівництво, придбання чи ремонт житла. Понад 40% спрямовувалися на заощадження.

В Україні більша частина середньомісячних затрат домогосподарств припадає на продукти харчування – 53%, у Польщі – 24% (станом на січень 2018 р.) [3].

Зовнішню торгівлю товарами в межах транскордонного ринку товарів можна поділити на:

1. формальну – експортно-імпорتنі операції суб'єктів ЗЕД транскордонного регіону, які здійснюються на умовах оплати товарів та наданих послуг у грошовій формі (товар – гроші, гроші – товар);

2. неформальну – прикордонна торгівля як закупівля мешканцями прикордонних регіонів товарів на транскордонному ринку для власних потреб або потреб місцевих ринків без митних платежів у межах дозволеного законодавством квот.

Прикордонна торгівля охоплює будь-які закупівлі здійснені на підприємствах, ринках або у постачальників на суміжній прикордонній території сусідньої країни, безпосередньо на місці чи дистанційно, у тому числі шляхом: подорожі до сусідньої країни з конкретною метою придбання товарів чи послуг; закупівлі, яка може бути зроблена на суміжній території під час відрядження чи туристичної подорожі за винятком продуктів та послуг, що є частиною самої подорожі, наприклад проживання, харчування, транспорт тощо; дистанційна закупівля через пошту чи Інтернет у постачальників, що розміщені на суміжній території; закупівля товарів за кордоном на професійній основі в межах дозволеного законодавством;

3. нелегальну – контрабанда, яка має місце в прикордонні, стосується спроб незаконних та незадекларованих перевезень товарів через кордон;

4. електронну – дії й операції під час оформлення та здійснення правочинів із транскордонного продажу/постачання товарів у дистанційний спосіб із застосуванням електронних засобів і технологій у інформаційно-телекомунікаційних системах і мережах загального користування.

Стрімке зростання українського експорту, передусім харчового, всерйоз непокоїть польський бізнес. Як наслідок, під час презентації українсько-польської торгової палати її віце-президент Ельжбета Бодьо заявила, що польський аграрний бізнес схвилюваний від'ємним сальдо в торгівлі з Україною. За її словами, польські компанії вже почали піднімати питання щодо можливості застосування спеціальних заходів у торгівлі з Україною в рамках захисних мір СОТ [9].

Світова організація торгівлі допускає введення обмежень проти імпорту, якщо його різке зростання становить загрозу національній промисловості. За даними Держстату, за результатами 2017 р. український експорт до Польщі зріс на 23,8% і становив \$2,72 млрд. [10].

Розвиток транскордонного ринку товарів залежить від цінової різниці за окремими товарами по обидва боки кордону та обсягу трансакційних витрат.

У середньому за квартал українці закуповувалися на \$250 млн., повідомляють у Державному комітеті статистики Польщі (GUS), найбільший попит існує на побутову техніку, будівельні матеріали та запасні частини до авто [11]. Маленький обсяг прикордонної торгівлі недостатній для зближення цін і повного інтегрування транскордонного ринку.

Також важливим чинником є повернення податку на товари та послуги VAT із 1 серпня 2017 р. Для того щоб оформити фактуру Tax-free і повернути собі частину витрачених у Польщі коштів, українцям потрібно здійснити мінімальну покупку в магазинах чи супермаркетах Польщі на 200 злотих одним чеком. Повернення Tax-free – це чудова нагода для українців суттєво заощадити на покупках у Польщі, адже купуючи товари в межах Євросоюзу, українці, як громадяни країни, що не є членом ЄС, мають право на повернення податку VAT, що становить від 5% до 23% вартості покупки.

В інших державах – членах ЄС суми відшкодування за цією системою різні й варіюються в еквіваленті від 90 злотих (Швеція) до 722 злотих (Франція та Словаччина).

Досвід Польщі з організації поетапного використання активізації мешканців українського прикордоння у транскордонному просторі вказує на позитивний ефект у процесі розвитку прикордонних територіальних громад Польщі:

– 1-й крок: спрощення перетину українсько-польського кордону (Угода про місцевий прикордонний рух, 2008 р.).

– 2-й крок: польською стороною за підтримки Люблінського та Підкарпатського воєводств упродовж III-IV кварталів 2008 р. було проведено пілотне дослідження для виявлення мети поїздки осіб, що перетинають кордон; віддалі від кордону місця проживання осіб і локалізації закупівлі товарів; частоти перетину польсько-українського кордону.

– 3-й крок: розвиток торгових центрів у прикордонні, зокрема таких, як торговий центр «Корчова Долина», який розташований у Польщі на відстані 2 км від кордону з Україною (2009 р.).

– 4-й крок: шопінг-віза – віза на заклади (2011 р.).

– 5-й крок: сприятливі умови для ведення бізнесу на території Польщі, для тих, хто має досвід ведення бізнесу в Україні.

– 6-й крок: постійний моніторинг.

У січні 2018 р. жителі територіальних громад, прилеглих до кордону з Польщею, перекрили автодороги, які ведуть до пропускних пунктів. Цих людей називають «човниками», й саме проти їхнього нелегального бізнесу були спрямовані зміни до Податкового кодексу, що набули чинності з початку 2018 р. Наприклад, вам треба ввезти з-за кордону партію шубок зі штучного хутра за 5 тис. євро (близько 175 тис. грн.). За законом ставка ввізного мита на такий товар – 40% (близько 70 тис. грн.), додайте ще 20% ПДВ, яке нараховують на суму з митом (49 тис. грн.). Отже, за ввезення партії шубок вартістю 5 тис. євро доведеться сплатити до

держбюджету аж 119 тис. грн. А якщо цю ж партію, розбивши на частини вартістю по 500 євро, пронесе через митницю команда із десяти «мурах», вартість увезення дорівнюватиме лише «гонорару» для них. Навіть якщо ви дасте по 500 грн. кожному, це лише 5 тис. грн. [12].

З 1 січня 2018 р. набрав чинності Закон України від 7 грудня 2017 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році». Крім іншого, Закон змінює максимальну суму, на яку одна особа може ввезти товар із Польщі в Україну без сплати мита. Якщо раніше з Польщі можна було привезти товару не більше ніж на 500 євро без сплати мита, то відтепер увіз товарів на цю суму можливий лише за дотримання одночасно двох умов: якщо особа була відсутня в Україні довше, ніж 24 години; якщо особа не пеританала український кордон більше ніж один раз за останні 72 години (тобто три доби).

В іншому разі, відповідно до прийнятого Закону, людина, що була відсутня в Україні менше ніж 24 години, може безкоштовно (тобто без сплати мита) завозити на територію України товари вартістю не більше 50 євро і вагою не більше 50 кг. Те саме стосується й осіб, які перетинають український кордон частіше ніж один раз на 72 години. Якщо ж загальна вартість товарів перевищує цю суму, то такі товари підлягатимуть оподаткуванню. Базою оподаткування є частина сумарної вартості таких товарів, що перевищує еквівалент 50 євро, з урахуванням мита, що підлягає сплаті.

Наприклад, увечері автомобілем із Польщі до України кордон перетинають троє людей. Двоє з них їхали до Польщі сьогодні зранку, а третя людина перебувала в Польщі вже протягом тижня. Це означає, що тих двоє людей, які перебували за межами України менше 24 годин, можуть ввезти без сплати мита в Україну товару не більше, ніж на 50 євро вагою до 50 кг. А третя особа, яка не перетинала кордон України впродовж більше ніж останніх 72 годин, може везти із собою товар на суму не більше, ніж 500 євро, не сплачуючи при цьому мита. Тобто в сумі троє людей БЕЗ сплати мита можуть ввезти з Польщі в Україну товару на 600 євро (50+50+500). Однак якщо вони перевищать цю суму, за решту товарів їм доведеться сплатити мито. Звичайно, це ускладнює умови: кожен «мураха» зможе перепозвати кордон із партією товару, який не обкладуть митом, лише раз на три доби, а не щодня, як було досі.

На нашу думку, щоб нівелювати явище «мурахи», «човники», доцільно звернути увагу не на частоту перетину і перебування за кордоном, а на дохід людини (домогосподарства), що перетинає кордон. Якщо витрати перевищують дохід за поточний рік, то може йтися про підприємницьку діяльність, а не тільки для власного користування товарами, що придбані за кордоном. За даними останнього дослідження GfK, європейці мають у середньому 13 937 євро, доступні

для витрат та збереження, у 2017 р., Україна – лише 949 євро на особу [13]. Це дає можливість роздрібним торговцям та виробникам визначати найкращі регіони для продажу та реалізації своєї продукції.

Висновки. Для розуміння сучасного транскордонного ринку та економічної ситуації у прикордонних територіальних громадах важливо зрозуміти те, що правила можуть бути як формальними, так і неформальними, легальними або нелегальними, а також слід брати до уваги те, що економічна діяльність у прикордонні часто орієнтована на «іноземних сусідів» і більше того, може мати взаємодоповнюючий характер.

У процесі взаємодії на транскордонних ринках формуються відносно нестійкі статусні ієрархії порів-

няно з іншими ринками (регіональним, місцевим), оскільки не реалізується механізм постійного моніторингу, що не дає змоги суб'єктам взаємно позиціонуватися по відношенню один до одного. Проте існують механізми активного запозичення елементів поведінки провідних суб'єктів, або міметичного (наслідувального) ізоморфізму.

Економічні суб'єкти взаємодії в транскордонному просторі вимушені конкурувати і водночас співпрацювати один з одним, ці форми взаємодії переплітаються. Транскордонні зв'язки можуть бути визначені здебільшого як стійкі й водночас селективні взаємодії, за допомогою яких суб'єкти намагаються контролювати дії інших суб'єктів.

Список літератури:

1. Іваночко Я. Навчання у Польщі для українців. URL: https://zaxid.net/navchannya_u_polshhi_dlya_ukrayintsiv_n1411519 (дата звернення: 10.02.2018).
2. Лібанова Е. Українські жінки здебільшого працюють в Італії. URL: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/ukraiinski_ginki_zdebilshogo_pratsuyut_v_italiia_a_choloviki__v_rosiia__libanova_1843882 (дата звернення: 15.12.2017).
3. Товстиженко А. Дослідження домогосподарств дозволило порівняти ціни на продукти в Україні і Польщі. Дзеркало тижня. 2018. URL: https://dt.ua/UKRAINE/doslidzhennya-domogospodarstv-dozvolilo-porivnyati-cini-na-produkti-v-ukrayini-i-polschi-274235_.html (дата звернення: 04.04.2018).
4. Міграція як чинник розвитку в Україні / Міжнародна організація з міграції. Київ, 2016. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf (дата звернення: 04.04.2018).
5. DGs Migration and Home Affairs// European Commission. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/docs/infographics/schengen-visas/schengen_visas_infographic_en.pdf (дата звернення: 04.12.2017).
6. Schengen Visa statistics by third country – 2015. URL: <http://www.schengenvisa.info.com/schengen-visa-statistics-third-country-2015/> (дата звернення: 05.02.2018).
7. Border traffic and movement of goods and services at the European Union's external border on the territory of Poland in 2013 / Central Statistical Office, Statistical Office in Rzeszow. Warszawa-Rzeszow, 2014. URL: <http://rzeszow.stat.gov.pl/en/publications/border-areas/border-traffic-and-movement-of-goods-and-services-at-the-european-unions-external-border-on-the-territory-of-poland-in-2013,2,5.html> (дата звернення: 04.12.2017).
8. Артюшенко В. Три чверті українських заробітчани у Польщі виконують фізичну роботу. Дзеркало тижня. 2018. URL: https://dt.ua/UKRAINE/tri-chverti-ukrayinskih-zarobitchan-u-polschi-vikonuyut-fizichnu-robotu-273340_.html (дата звернення: 27.03.2018).
9. Панченко Ю. Курс на захист: яких змін чекати у відносинах із Польщею. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/03/15/7078798/> (дата звернення: 27.03.2018).
10. Чурилова К. Польський бізнес хоче захисту від українського імпорту. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/03/15/7078823/> (дата звернення: 27.03.2018).
11. Нові човники: як українці дотують польську економіку. URL: http://ipress.ua/mainmedia/novi_chovnyky_yak_ukraintsi_dotuyut_polsku_ekonomiku_9039.html (дата звернення: 27.03.2018).
12. Біляковська Х. Нові схеми контрабандистів: Що придумали «човники» цього разу, аби обійти митне законодавство. URL: <http://expres.ua/digest/2018/01/22/281367-novi-shemy-kontrabandyshiv-prydumaly-chovnyky-cogo-razu-abu-obiytu-mytne> (дата звернення: 27.03.2018).
13. Map of the month: GfK Purchasing Power Europe 2017. URL: <http://www.gfk.com/insights/news/map-of-the-month-gfk-purchasing-power-europe-2017/> (дата звернення: 27.03.2018).

ВЛИЯНИЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ТРАНСГРАНИЧНОГО РЫНКА НА ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ГРОМАД

В статье раскрыта сущность трансграничного рынка, трансграничного рынка услуг и трансграничного рынка товаров. Исследованы особенности занятости жителей приграничья на трансграничном рынке услуг Украины с ЕС. Предложено внешнюю торговлю товарами в пределах трансграничного рынка товаров разделить на формальную, неформальную, нелегальную (контрабанда), электронную торговлю. Выявлены факторы, способствующие или сдерживающие неформальную занятость на трансграничных рынках товаров.

Ключевые слова: трансграничный рынок, территориальная громада, жители, трансграничный рынок услуг, трансграничный рынок товаров.

INFLUENCE OF CROSS-BORDER MARKET FUNCTIONING ON THE LIVING ACTIVITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES

The article outlines the nature of cross-border market, cross-border goods market and cross-border services market. Peculiarities of border areas residents' employment at EU-Ukraine cross-border market of services are examined. External trade in goods within a cross-border goods market is suggested to be divided into formal, informal, illegal (smuggling), electronic trade. The factors that boost or reduce the informal employment at cross-border goods market are found.

Key words: cross-border market, territorial community, residents, cross-border services market, cross-border goods market.